

Žánr

/syllabus přednášky/

z fr. druh, varieta

Dva výklady:

- 1) v užším smyslu: umění, jehož námětem je každodenní život (zvláště v 19. stol.),
/01/ příkladem Jakub Schikaneder, Vražda v domě, 1889-90
- 2) v širším smyslu termín zahrnuje všechny specializované kategorie (žánry) umění, např. krajiny a zátiší, které získaly nezávislou identitu během 16. stol.

Žánrová malba doložena již v antickém Řecku

Plinius st. (Hist. nat. 35) popisuje řeckého malíře žánrů ze všedního života Piraica, který byl komerčně velmi úspěšný a za své skromné výjevy získal více než jeho současníci za velké obrazy.

/02/ příkladem mozaika z Pompejí, pouliční muzikanti, 2. stol. po Kr., podobný výjev jako nástěnná malba ve Stabiích

1/ Didaktický neboli mravoličný žánr

Ve středověkém umění existoval stálý zájem o přímé a živé pozorování života, ten našel svůj výraz např. v žánrových scénách manuskriptů (např. Měsíce) či reliéfů na kostelních lavicích, ale též jako vedlejší prvek v náboženské malbě. Zájem o tyto aspekty reality byl tradičně větší v Zaalpi (příp. v rámci Itálie spíše na severu), možno připomenout Campina a van Eycka v Nizozemí, nebo profánní nástěnou malbu (např. výzdoby hradů).

Během 16. stol. se žánrová malba rozvíjela v severní Evropě, zvláště v Nizozemí.

Tradice didaktického moralizování a satiry pochází od H. Bosche.

/03/ Bosch, Smrt a lakomec, cca 1490

V 2. pol. 16. stol. Pieter Aertsen založil uznávanou školu žánru z nízkého života oslavující svět žroutů a statných servírek, jejichž pózy v sobě mají něco z Michelangela.

/04/ Aertsen, Rolníci u krbu, 60. léta 16. stol.

Psychologicky mnohem hlubší je vize Pietera Brueghela. Jeho rolníci – hrubiáni byli asi zamýšleni jako satira na lidské bláznovství, ale zároveň jsou heroickými figurami, které jsou propojeny s přírodními cykly.

/05/ Brueghel, Tanec rolníků, 1568, Vídeň KHM

/06/ Týž, Selská svatba z téhož roku, Vídeň KHM

V sev. Itálii pod vlivem Giorgiona malíř Savoldo aj. vyvinuli typ idylického a elegického žánru, který je ohlasem soudobé arkadické poesie.

Aertsenův vliv: oplzlé scény z nízkého života: Vincenzo Campi v Cremoně, Bart. Passerotti v Bologni a od něj přímý vliv na žánrové obrazy A. Carracciho.

/07/ Passerotti, Řezníkův krám, 1580's

/08/ Anibale Carracci, Řezníkův krám, cca 1583, Oxford, Christ Church

výtvarné vyjádření pikareskního příběhu

Žánry u Carravaggia: nová dimenze přímé přítomnosti, současné figury v dramatickém setkání – Hráči karet (1594-95) a Cikánská věštkyně (1593-94). Tato díla získala velký vliv v celé Evropě.

/09/ Carravaggio, Hráči karet (1594-95)

Nejbohatší rozkvět žánrové malby v 17. stol., což je paradox, protože v této době zároveň akademická teorie (např. André Félibien) začala rigidně rozlišovat mezi nízkou a vysokou formou umění (žánry / historie). Největší rozkvět žánru v Holandské rep., kde reprezentoval život nové buržoazní společnosti. Těž náboženské důvody: země bohatá na malíře, ale bez církevních zakázek.

2/ Zátíší

Rovněž má již antický původ.

/10/ Hans Memling, Květinové zátíší, cca 1490

Zátíší na druhé straně portrétu mladého muže. Symbolizuje jeho křesťanskou víru: květiny ve váze se vztahují k panenství Panny Marie, přímo na váze Kristův monogram atd.

/11/ Jacopo de Barbari, Zátíší s koroptví a kovovými rukavicemi, 1504, AP München
První samostatné zátíší v evropském umění, značný iluzionismus, patrně vliv Dürera.

/12/ Pieter Aertsen, Zátíší, 1552, Vídeň KHM

Kombinace s biblickou scénou. Rušivé: chybí dolních 9 cm obrazu.

/13/ Barthel Bruyn, Vanitas, 2. čtvrt. 16. stol.

Zadní strana portrétu Jane-Loyse Tissierové. Autorem je kolínský malíř v 1. pol. 16. stol., ovlivněný nizozemským malířstvím pozdního 15. stol.

/14/ Juan Sanches Cotán, Zátíší s kdoulí, zelím, melounem a okurkou, cca 1600

Autor působil v Toledu a vytvořil zde prototyp španělského barokního zátíší (dále např. F. Zurbarán v Seville) komponovaného hlavně ze zeleniny a malovaného veristicky jako tromp d'oeil na tmavém pozadí. Srov. Carravaggio, Zátíší s květinami a ovocem, 90. léta 16. stol.

3/ Krajinářství

Počátky v helénismu a starém Římě.

Hierarchizace krajinných motivů – na nejvyšší stupni tzv. heroická krajina.

/15/ Joseph Anton Koch, Heroická krajina s duhou, 1815

Autorem rakouský malíř působící v Římě.

O estetice krajinomalby psal jako první Giovanni Paolo Lomazzo ve svém *Trattato dell'arte della pittura* (Milano, 1584): poněkud zmatená kategorizace, nicméně je možno odlišit tři typy krajin: 1) „privilegovaná místa“, obohacená vznešenou architekturou, 2) *divoké krajiny*, s lesy, skálami a kameny, a 3) *místa potěšení* s kašnami, poli a zahradami.

Jasnější rozdělení v 17. stol. Roger de Piles zavedl kategorie heroické, neboli ideální krajiny a pastoraální, neboli rustikální krajiny. Více ceněna byla heroická krajina, nicméně v tehdejší hierarchii žánrů Félibien řadí krajinu na jedno z posledních míst, za nižší považuje pouze obrazy ovoce a květin. Tyto kategorie přetrvaly až do 19. stol. Avšak v 2. pol. 19. stol. se krajinářství stalo jedním z nejdůležitějších žánrů.

Krajinomalba v 15. stol.

/16/ bratři van Eyckové, pozadí na Gentském oltáři

Bohatství viditelného světa, krajina je intenzivně reálná, ale její krása vyzařuje spiritualitu.

/17/ Hugo van der Goes, oltář Portinariů, melancholická krajina v pozadí centrální desky
Zimní scéna, holé stromy proti olovenému nebi: to koresponduje s jeho zobrazením chudoby.
Také další nizozemští „primitivové“, např. Dieric Bouts či Hans Memling, vytvářeli působivé
krajinné scény na pozadí náboženských výjevů.

/18/ Konrad Witz, Zázračný rybolov (1444, Museum Ženeva)

Witz popisuje břehy ženev. jezera s topografickou precizností (k tomu Gombrich, Příběh
umění).

V 70. letech 15. stol. flámské krajinomalby získaly vliv ve Florencii, např.

/19/ Antonio Pollaiuolo, Martyrium sv. Šebestiána, 1475

Krajina se podobá údolí Arna, pozoruhodné naturalistické pasáže.

Patroni začali preferovat tuto iluzionistickou schopnost před tradičním zlatým pozadím.

/20/ Leonardo da Vinci, Bouře nad krajinou, červená křída, cca 1500

Jedna z jeho krajinářských kreseb, první zobrazení bouře.

V Benátkách vytvořil nový typ krajiny Giovanni Bellini (80. léta 15. stol.): svatí poustevníci
František a Jeroným v krajině, např.

/21/ G. Bellini, Čtoucí sv. Jeroným, 1480-90

Světec v jeskyni, klidná italská krajina evokující milou jednoduchost venkovského života.

Též Albrecht Dürer v raném období maloval akvarely a kvaše krajin, např.

/22/ Dürer, Rybník v lesích, cca 1496

Kromě toho vytvářel pohledy na města, např. na Arco, Innsbruck, nebo:

/23/ Dürer, pohled na Trident, 1494

Krajinomalba v 16. stol.

V Itálii k ustavení krajinomalby jako samostatného žánru přispěla autorita antických klasiků,
kteří o ní psali. Počátky krajinomalby jako samostatného žánru spadají do prvních tří
desetiletí 16. stol., a to na třech místech zároveň: v údolí Dunaje, v Nizozemí a v Itálii. Dürer
použil 1520 termín Landschaft a současně se v benátských inventářích objevil termín paese.

1) Podunajská škola

Dodatečné označení pro umělce 16. stol., kteří oslavovali krásu údolí Dunaje v jižním
Německu. Z nich jsou nejdůležitější Lucas Cranach st., Albrecht Altdorfer a Wolfgang
Huber, kteří kreslili a malovali intenzivní romantickou scenerii, říční údolí lemované
majestátními borovicemi, pohádkové hrady umístěné na nebezpečných převiscích. Ve
stejně době humanisté, např. Konrad Celtis, psali o dávné skvělosti rodného Německa.
Altdorfer našel účinný modus krajinomalby: oslňující efekty světla, švestkově rudé nebe,
husté lesy prozářené širokým světlem. Např. Krajina s rodinou Satyra (1507) nebo Sv. Jiří
v lese (1510).

První dochované olejomalby pouhých krajin (bez figur):

/24/ Altdorfer, Krajina s lávkou, cca 1518, Londýn NG

/25/ Týž, Podunajská krajina, 1520-25, Mnichov AP

Viz též jeho rytiny s podobnými náměty z údolí Dunaje.

/26/ Altdorfer, Alexandrova bitva, 1529, Mnichov AP

Uplatnění panoramatické krajinomalby typu Weltlandschaft v historickém výjevu.

/27/ Altdorfer, Krajina, nedat., Vídeň Albertina

Grafické znázornění dramatické alpské krajiny u Dunaje.

2) Nizozemí

Joachim Patinir vytvořil v Antverpách flámskou „Weltlandschaft“.

/28/ Např. Krajina se sv. Jeronýmem (cca 1520, Louvre): pohled z ptačí perspektivy, ohromné panorama krajiny s bohatými detaily.

Tříbarevné schéma atmosférické perspektivy: v popředí hnědá, uprostřed zelená, v pozadí modrá. Prohlubuje prostor, bylo užíváno např. malířskou rodinou Brueghelů. Oko potěší fantastické efekty světla, rozeklané skály a drobné spleť budovy. Patinirův svět s drobnými figurami vzbuzuje pocit bázně. Tato nové umění po několika dalších našlo svého nejdůležitějšího představitele v Pieteru Brueghelovi st. – zvláště v jeho cyklu Měsíce (1565): harmonie člověka s přírodou.

/29/ Pieter Brueghel st., Lovci na sněhu (Zima), 1565, Vídeň KHM

V pol. 16. stol. se krajinářství velmi rozšířilo a nakladatel Hieronymus Cock vydával mnoho tisků horských panoramat, vesnických scén a lesních interiérů. Též první veduty – zájem o topografii, např.

/30/ Joris van Hoefnagel: Amersfoort, 1588, rytina, Amsterdam Rijksmuseum (Srov. první pohled na Brno, cca 1593.)

Po 60. letech 16. stol. Antverpy ztratily nadvládu a flámští krajináři pracovali v mnoha evropských centrech, např. v Římě nebo v Praze na dvoře Rudolfa II.

3) Itálie

V Římě Polidoro da Caravaggio: krajinářské fresky v kostele S. Silvestro al Quirinale: měly evokovat ztracenou velikost klasického světa, krajiny s antickými ruinami, obelisky, chrámy a kolonádami.

Největší pozornost byla krajinářství věnována v Benátkách a ve Ferraře (fantastická panoramata inspirovaná flámskými světovými krajinami), kde umělci vyjadřovali citové rozpoložení skrze různé mody krajiny. Velmi populární byly severní krajiny.

Giorgione, Bouře, krajina dominuje figurám: malíř vytvořil tajemnou a evokativní báseň. Jeho idylický styl popularizoval svými tisky a kresbami Giulio Campagnola, autor prvních čistých krajin v italském umění. Rozšířil panoramatické pohledy.

/31/ G. Campagnola, Pastýři v krajině, mědirytina, 1517-18

Díla Giorgiona a Campagnoly byla inspirována renesanční pastorální poesí (dle římských vzorů): např. Jacopo Sannazaro Arcadia (80. léta 15. stol.).

Dalším pastorálním dílem Giorgionův Koncert.

U Tiziana je pastorální krajina bohatě mytologizována a jeho

/32/ Jupiter a Antiopé (Venuše z Parda), cca 1540-42, přeprac. cca 1560, Paříž Louvre se svými lovci, spící nymfou a lascivním satyrem ustavila nové a dlouho přetrvávající téma. Tizian byl oslavován pro svoje krajinářské schopnosti, přestože nemaloval čisté krajiny. Zaměřoval se např. na krajiny se světci – eremity, např.

/33/ Sv. Jeroným v pokání, cca 1560, Brera

Divoká a bouřlivá krajina je ozvěnou světcovy horlivosti.

V 17. stol. mohou být za hlavní centra krajinářství považována Itálie (Řím, Neapol, Benátky), severní a jižní Nizozemí.

Typ barokní heroické krajiny – např.

/34/ Claude Lorrain, Vylodění sv. Pavly Římské v Ostii, 1637-39, Prado